

konularının ele alındığı eser, Muhammed Kutub'un Suudi Arabistan'daki liseler için hazırladığı ders kitaplarının geliştirilmiş hali olup Nurettin Yıldız tarafından yapılan tercümesi iki farklı başlık altında neşredilmiştir [*Tevhid*, İstanbul 1987; *İslam İnanç*, 2. bs., İstanbul 2005]); *Havle't-te'shil İslâmî li'l-'ulûmî'l-ictimâ'îyye* (Kahire 1998; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Sosyal Bilimlerin İslâmî Temelleri*, İstanbul 2013); *Kağıyyetü't-tenvîr fi'l-'âlemi'l-İslâmî* (Kahire 1420/1999; trc. M. Beşir Eryarsoy, *İslâm Dünyasında Aydınlanma Sorunu*, İstanbul 2011); *el-Müsteşrihün ve'l-İslâm* (Kahire 1999; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Oryantalistler ve İslâm*, İstanbul 2014); *el-Müslimûn ve'l-'avleme* (Kahire 1421/2000; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Küreselleşme ve Müslümanlar*, İstanbul 2013); *Keyfe ned'u'n-nâs* (Kahire 2000; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Nasıl Davet Edelim?*, İstanbul 2007); *Lâ ye'tüne bi-mişlih* (Kahire 2002; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Benzerini Getiremezler: Kur'an Benzeri Getirilemez Mucizedir*, İstanbul 2007); *Min kağâyâ'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsır* (Kahire 2003); *Muğâletât* (Kahire 2006; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Tartışmalar*, İstanbul 2013); *Hâzâ hüve'l-İslâm* (Kahire 2008; trc. M. Beşir Eryarsoy, *İslam Budur*, İstanbul 2013).

BİBLİYOGRAFYA :

Câbir Rızık, *Mezâbihu'l-lhûvân fi sücûni Nâşır*, Kahire 1978, s. 36, 140 vd.; Muhammed Meczûb, *'Ulemâ' ve müfekkîrîn 'araftühüm*, Riyad 1992, II, 275-293; Zeyneb Gazzâlî, *Eyyâm min hayâtî*, Kahire 1999, s. 175 vd.; Saîh Abdülfettâh el-Hâlidî, *Seyyid Kûţub el-edibü'n-nâkıd ve'd-dâ'iyetü'l-mücâhid ve'l-müfekkîrü'l-müfessîrü'r-râ'id*, Dimaşk 1421/2000; S. Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan and Bin Laden from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York 2004, s. 85, 155; M. Wetson, *Prophets and Princes: Saudi Arabia from Muhammad to the Present*, Hoboken 2008, s. 265; S. Lacroix, *Awakening Islam: The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia* (trc. G. Holloch), Cambridge 2011, s. 52, 53; a.mf., *Zemenü's-şahve: el-Harekâtü'l-İslâmiyyetü'l-mu'âsıra fi's-Su'ûdiyye* (trc. Abdülhak ez-Zemmûrî), Beyrut 2012, s. 76; Hilal Görgün, "Muhammed Kutub (1919-2014)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 31 (2014), s. 189-195; Abdullah er-Reşîd, "Seyyidü medineti'l-Hâkimiyye. Evrâku Muhammed Kûţub 1: Muhammed Kûţub el-lâ'ibü'l-hâfi fi tanzîmi 1965", *eş-Şarku'l-evsaf*, sy. 12955, 18 Receb 1435 / 18 Mayıs 2014; Yûsuf el-Kardâvî, "el-Ümmetü'l-müslime tüveddîfu 'allâmete'l-fikr ve'd-da've ve't-terbiye Muhammed Kûţub", <http://iumsonline.org/ar/print.asp?contentID=7731> (30.04.2015); Safynaz Kazem, "Hagg Wahba: Reference Work", *al-Ahram*, sy. 513, 21-27 December 2000, <http://weekly.ahram.org.eg/2000/513/profile.htm> (30.04.2015); Muhammed Süleyman, "Muhammed Kûţub nemûzecen", *el-'Aşr*, 17 Mayıs 2002, <http://alar.ws/articles/view/2332> (30.04.2015); Suûd

Abdullah el-Kahtânî, "Hel nahnü müslimûn", *er-Riyâd*, 04.10.2004, <http://www.alriyadh.com/13094> (30.04.2015); Muhammed b. Abdül-latif Âl eş-Şeyh, "eş-Şahviyye ve's-şahviyyûn", *er-Riyâd*, sy. 13875, 20 Haziran 2006, <http://www.alriyadh.com/164760> (30.04.2015); Muhammed Kutub, "Kelimetü'l-Üstâz Muhammed Kûţub İbrâhim Hasan Şâzelî", <http://kfiip.org/wp-content/uploads/2013/09/1988-1408H-Mohammad-Kotb-Shathly-English-by-Suhail.pdf> (27.04.2015).

HİLAL GÖRGÜN

MUHAMMED el-KÜRDÎ

(bk. KÜRDÎ, Muhammed b. Süleyman).

MUHAMMED MA'SÛM SİRİHİNDÎ

(محمد معصوم سرهندی)

Muhammed Ma'sûm b. Ahmed Sirhindî (ö. 1079/1668)

Hindistanlı

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi.

11 Şevval 1007'de (7 Mayıs 1599) Hindistan'ın Sirhind şehri civarında dünyaya geldi. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'nin üçüncü oğludur. Küçük yaşta babası, ağabeyi Muhammed Sâdık ve babasının halifelerinden Muhammed Tâhir Lâhûrî'den dinî ilimleri tahsile başladı. Kısa sürede Kur'an'ı ezberlediği, on bir yaşında babasına intisap ettiği, on altı yaşında tahsilini tamamlayıp ders okutmaya başladığı rivayet edilir. Bu dönemde Anadolu'dan Hindistan'a gelerek babasına mürid olan Safer Ahmed Rûmî'nin kızıyla evlendi. 1028'de (1619) Bâbürlü Hükümdarı Cihangîr tarafından babası hapsedildiğinde yirmi yaşlarında bir genç olan Muhammed Ma'sûm babasıyla münasebetini mektuplaşarak sürdürdü. 1032 (1623) yılında İmâm-ı Rabbânî kendisinden sonra irşad makamına Muhammed Ma'sûm'un geçeceğini bir mektupla oğullarına bildirdi. 1034'te (1624) babası, 1050'de (1640-41) annesi vefat etti. 1051 (1641-42) yılında babasının müsvedde halinde kalmış bazı notlarını toplayarak *Mükâşefât-ı Gaybiyye* adıyla kitap haline getirdi. 1063'te (1653) çeşitli kişilere yazdığı mektupların derlenmesiyle *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*'nin I. cildi ortaya çıktı.

1065 (1655) yılında Sâmane şehri idarecilerinden Tâc Mahmûd, İslâm'a hakaret edince tepkiyle karşılandı ve cezalandırıldı. Yönetimi babası Şah Cihan'ın elinden almaya çalışan Bâbürlü Şehzadesi Dârâ Şükûh arkadaşı Tâc Mahmûd'u cezadan kurtarmak istiyordu. Tâc Mahmûd'un cezasız kalmasının toplumda kötü örnek

oluşturacağını düşünen Muhammed Ma'sûm, Sirhind'den Delhi'ye giderek cezanın infazı için çalıştı ve infazdan sonra Sirhind'e döndü. Dârâ Şükûh, İslâm ile Hinduizm'in öğretilerini karşılaştıran *Mecma'u'l-bahreyn* adlı bir eser yazdı, Hint klasiği Upanişadlar'ın bazı bölümlerini Sanskritçe'den *Sırr-ı Ekber* adıyla Farsça'ya tercüme etti. Onun Hindular'la yakın ilişkilerinin Ekber Şah döneminde görüldüğü gibi yeni bir "Din-i ilâhî" projesine dönüştürüleceğinden endişe eden Muhammed Ma'sûm, Şah Cihan'dan sonra tahta Dârâ Şükûh'un değil İslâmiyet'e sıkıca bağlı olan Evrengzîb'in geçmesini istiyordu.

Şah Cihan'ın ciddi bir hastalığa yakalanıp dört oğlu arasında taht kavgasının başladığı 1067 (1657) yılında Muhammed Ma'sûm bazı yakınları ve müridleriyle birlikte hac için yola çıktı. Hindistan'daki Sûret Limanı'ndan gemiyle Hicaz'a gitti. 1068 (1658) yılını Mekke ve Medine'de geçirdi. Taht kavgasını Evrengzîb'in kazanması üzerine muhtemelen 1069'da (1659) Hindistan'a döndü ve Evrengzîb tarafından kendisine 300 eşrefî altın verildi. Hac sırasında oğlu Muhammed Ubeydullah'ın babasının sohbetlerinden derlediği *Yevâkitü'l-Haremeyn* adlı eser, Hindistan'da Arapça bilmeyen müridlerin talebi üzerine Muhammed Şâkir b. Bedreddin

Muhammed Ma'sûm Sirhindî'nin Sirhind'deki türbesiyle içindeki sandukası

Sirhindî tarafından 1071'de (1661) *Hase-nâtü'l-Haremeyn* adıyla Farsça'ya çevrildi. Bu dönemde Evrengzîb de onun müridleri arasına katıldı. Evrengzîb'in mânevî eğitimini oğlu Seyfeddin Sirhindî'ye havale etti. Bu amaçla onu muhtemelen 1076'da (1665-66) başşehir Delhi'ye gönderdi. 1072'de (1662) bazı mektupları derlenip *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*'nin II. cildi, ertesesi yıl da III. cildi oluşturuldu. "Urvetü'l-vüskâ" ve "Kayyûm-i Sâni" lakaplarıyla anılan Hâce Muhammed Ma'sûm 9 Rebülevvel 1079'da (17 Ağustos 1668) Sirhind'de vefat etti. Babasının kabrine 100 m. kadar mesafede aynı bahçe içinde defnedildi. Sirhind'deki dergâhta yerine oğlu Seyfeddin Sirhindî geçti. Halifelerinden Muhammed Hanîf Kâbilî Afganistan'da, Murad Buhârî İstanbul ve Şam'da, Habîbullah Buhârî Orta Asya'da, A. Yekdest-i Cüryânî Mekke'de irşad faaliyetini sürdürerek Nakşibendîliğin Müceddidiyye kolunu farklı coğrafyalarda yaymışlardır. Çok sayıda halifesi olan Muhammed Ma'sûm mektuplarında babası İmâm-ı Rabbânî'nin bazı görüşlerini açıklamış ve onun tasavvuf anlayışını devam ettirmiştir.

Eserleri. 1. *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*. Muhammed Ma'sûm'un çeşitli kişilere yazdığı mektuplar müridleri tarafından üç cilt halinde derlenmiştir (Kanpûr 1304; nşr. Esrâr Muhammed Han, Karaçi 1396/1976). II. cildi derleyen Şerefeddin Herevî "Vesîletü's-sa'âde" şeklinde tarih düşürmüştü (1072/1662) ve bu cilt bu adla da neşredilmiştir (Ludhyâne 1324). Eseri Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi Türkçe'ye (İstanbul 1277, 1978), Seyyid Zevâr Hüseyin Şah Urduca'ya çevirmiştir (Karaçi 1986). 2. *Hasenâtü'l-Haremeyn*. Mekke ve Medine'de yaşadığı mânevî halleri anlattığı eseri oğlu Muhammed Ubeydullah Arapça olarak kaleme almış, Muhammed Şâkir Sirhindî Farsça'ya tercüme etmiştir (nşr. M. İkbâl Müceddidî, Lahor 1981). Bu eseri de Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi Türkçe'ye çevirmiştir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2848, vr. 1^b-27^b). Eserin A. Fârûk Meyân takma adıyla Süleyman Kuku tarafından yapılan özet bir çevirisi de vardır (*Evlîyânın Kutbu Muhammed Ma'sûm Fârûkî*, İstanbul 1970, s. 157-195). 3. *Ezkâr-ı Ma'sûmiyye*. Zikir ve nâfile ibadetlerin faziletiyle belli zamanlarda okunacak virdlere dair Farsça bir eserdir. Muhammed Ma'sûm'un bazı dua ve zikirler hakkın-da tuttuğu notları halifesi Muhammed Âşûr Buhârî, *Risâle der Ezkâr-ı Yevmî ve Leylî* adıyla derlemiş, kendisi de da

ha sonra bu risâleyi genişleterek *Ezkâr-ı Ma'sûmiyye*'yi meydana getirmiştir (Lahor 1384/1965).

BİBLİYOGRAFYA :

Bedreddin Sirhindî, *Hażarâtü'l-kuds* (nşr. Mevlânâ Mahbûb-i ilâhî), Lahor 1971, II, 262-295; M. Hâşim-i Kîşmî, *Berekât-ı Ahmediyye*, Kanpûr 1307/1889, s. 319-339; M. Emin Bedahşî, *Menâkıbü'l-hazarât*, İslâmâbâd, Gencbahş Ktp., nr. 12522, vr. 50^b-66^a; Uceymî, *Zevâyâ't-tasavvuf ve ş-şüfiyye: Habâya'z-zevâyâ* (nşr. Ahmed Abdürrahîm es-Sâyih – Tefvîk Ali Vehbe), Kahire 2009, s. 327-331; Mir Safer Ahmed Ma'sûmî, *Ma-kâmât-ı Ma'sûmî* (nşr. M. İkbâl Müceddidî), Lahor 2004; Kemâleddin Muhammed İhsân Müceddidî, *Ravzatü'l-kayyûmiyye*, Pakistan, Jhelum-Lil-lâh, Kitâbhâne-i Pîr Matlûb-ü-resûl Müceddidî, I, 238-442; Hacı Muhammed Fazlullâh, *Ümde-tü'l-makâmât*, Kâbil 1397/1977, s. 251-342; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-aşfiyâ*, Kanpûr 1312/1894, I, 639-642; S. A. A. Rizvi, *Muslim Revivalist Movements in Northern India*, Agra 1965, s. 380, 388; Zeyd Ebû'l-Hasan el-Fârûkî, *Ma-kâmât-ı Ahîyâr*, Delhi 1395/1975, s. 51-56; Seyyid Zevâr Hüseyin Şah, *Envâr-ı Ma'sûmiyye*, Karaçi 1980; Mahmûd Ahmed Gâzî, *Târîhu'l-hareketi'l-Müceddidiyye*, Beyrut 2009, s. 219-228; Atallah S. Copty, "The Naqshbandiyya and Its Offshoots: The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya in the Haramayn in the 11th/17th Century", *WI*, XLIII/3 (2003), s. 321-348; Ârif Nevşâhî, "Ma-kâmât-ı Ma'sûmî: Tab'ı Muhammed İkbâl Müceddidî âk İkbâl Cârîze", *Fikr o Nazar*, XLIII/2, İslâmâbâd 2005, s. 99-130.

NECDET TOSUN

MUHAMMED MUSTAFA HİLMİ

(محمد مصطفى حلمي)

(1904-1969)

Mısırlı felsefe ve tasavvuf âlimi.

14 Ekim 1904 tarihinde Kahire'de doğdu. Babası Mustafa Hilmi şehrin ileri gelen zenginlerindendi. Lise öğrenciliği yıllarında *en-Nîlû'l-Mısrî*, *Afâf*, *Mecma'u'd-dürer* gibi gazete ve dergilerde edebî konularda makaleleri yayımlandı. Liseyi bitirdikten sonra görme duyusunu kaybetti, bu yüzden hayatı büyük zorluklar içerisinde geçti. İki yıl devam eden tedavi sürecinde ara verdiği yüksek öğrenimini tamamlamak için girdiği Fuâd el-Evvel (Kahire) Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi Felsefe İlimleri Bölümü'nden 1929'da mezun oldu. Üniversitedeki hocaları arasında felsefe profesörü André Lalande ile felsefe tarihi hocası Emile Bréhier'nin yanı sıra Tâhâ Hüseyin, Mustafa Abdürrâzık ve Mansûr Fehmî gibi dönemin ileri gelen ilim adamları bulunmaktadır. 1932'de Lahore ve Bréhier'nin danışmanlığında *Nazariyyetü'l-cevher'inde Dikart ve İsbinoza* adıyla yüksek lisans tezi hazırladı. 1937'de doktora öğrencisi iken aynı fakültede asistan olarak

göreve başladı; Mustafa Abdürrâzık yönetiminde *İbnü'l-Fârîz ve'l-hubbü'l-ilâhî* isimli doktora tezini 1940'ta tamamladı. 1948'de yardımcı doçent oldu. Kendi üniversitesi yanında İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde de ders verdi. 1954'te felsefe kürsüsünde profesörlük kadrosuna başvurdu. Gerekli yeterliğe sahip olduğu üniversite bilim kurulu tarafından açıklanmakla birlikte 1964'te bu kadroya tayin edilmeden yaş haddi sebebiyle emekliye sevk edildi (*Mu.AU*, VII, 141). Muhammed Hilmi, 1964-1968 yıllarında Bingazi'deki Libya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Sosyoloji Anabilim Dalı'nda görev yaptı. Burada bilim-felsefe ilişkisi, Yunan ve Doğu felsefesi alanlarında ders verdi. Sonraki yıllarda pek çoğu Mısır bürokrasisi ve üniversitelerin önemli kademelerinde görev alacak olan Ebû'l-Vefâ et-Teftâzânî, Ahmed Mahmûd Subhî, Fevkîyye Hüseyin gibi bilim adamları yetiştirdi. Ayrıca Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'de uzman olarak çalıştı. *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyyetü'l-müeyyessere*'nin ilim heyetinde yer aldı. Ağır hastalığına rağmen gazete ve dergilerde makaleler yazdı. 6 Şubat 1969 tarihinde Kahire'de vefat etti.

Muhammed Mustafa Hilmi, Mustafa Abdürrâzık'ın kurduğu, İslâm felsefesi ve tasavvufu alanında çalışmalar yapan el-Medresetü'l-İslâmiyyetü'l-hadîse'nin en önemli simalarındandır. Yıllarca talebelik ettiği Mustafa Abdürrâzık, Fuâd el-Evvel Üniversitesi'nde kendisinden önce felsefe dalında ders veren ve tamamı şarkiyatçılardan oluşan kadrodan farklı bir yol izleyerek yeni bir çığır açmış, İslâm felsefe tarihini özgün bir çerçeve içerisinde sunmaya çalışmış, İslâm felsefesinin orijinal bir temeli olduğunu söylemiştir. Muhammed Hilmi de İslâm felsefesinin temellerini ana kaynaklarından araştırma konusunda hocasının yolundan gitmiştir. Sonuçta İslâm felsefesi, tasavvuf ve kelâm gibi bilim dallarında ortak noktası İslâm düşüncesinin orijinalliğini gün yüzüne çıkarmak olan değerli eserler ortaya konmuştur. İslâm felsefesi ve tasavvufunun özgünlüğünü savunan Muhammed Hilmi şarkiyatçıların İslâm medeniyetinin Grek düşüncesinin taşıyıcısı olduğu, tasavvuf öğretilerinin de aslı itibarıyla Hıristiyanlık ve Hint dinleri gibi dış kültürlerden alındığı yolundaki iddialarını reddetmiştir. Ona göre müslümanların tarih boyunca gösterdiği başarılar İslâm düşüncesinin kendine has bakış açısının ürünü olup İslâm toplumlarını diğer toplumlardan ayıran özellik de onun bu felsefî özü ve özgünlüğüdür.